

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.30>

Хороновський О. І.,
кандидат юридичних наук,
здобувач відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНИХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПУВАНЬ, ЯКІ ФУНКЦІОНУЮТЬ НА ШКОДУ ЕКОНОМІЧНИМ ІНТЕРЕСАМ ДЕРЖАВИ

Анотація. Дана наукова стаття присвячена питанням дослідження функціональних ознак сучасних транснаціональних організованих злочинних угруповань, які діють на шкоду економічним інтересам держави. Визначено, що транснаціональна організована злочинність на шкоду економічним інтересам держави охоплює сферу господарської діяльності, тому функціонування таких злочинних формувань розглядається у даній площині. За результатами аналізу положень Господарського кодексу України виділено 8 основних сфер діяльності транснаціональних організованих злочинних угруповань, які функціонують на шкоду економічним інтересам держави. З урахуванням визначеної ООН класифікації транснаціональних злочинів, а також беручи до уваги визначені сфери діяльності транснаціональних злочинних формувань, до груп транснаціональних злочинів, які ними вчиняються віднесено: відмивання грошей, крадіжки інтелектуальної власності, шахрайство зі страховкою, комп'ютерна злочинність, фіктивне банкрутство та проникнення у легальний бізнес. Зроблено висновок, що транснаціональні злочини на шкоду економічним інтересам держави вчиняються, як правило, в комбінованому виді, поєднуючи в собі злочини тої чи іншої групи з вище перерахованих. В той же час, відмивання грошей є найбільш універсальний транснаціональний злочин, який переважно присутній у всіх випадках транснаціональної організованої злочинності на шкоду економічним інтересам держави. Виділено у загальному вигляді найбільш типові схеми злочинної діяльності, які використовуються на сучасному етапі транснаціональними організованими злочинними угрупованнями на шкоду економічним інтересам держави, зокрема: створення фіктивних вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання; використання інституту зовнішньоекономічної діяльності шляхом проведення «псевдо експортно-імпорتنих операцій»; операції з нерезидентами зареєстрованими в офшорних зонах; операції з цінними паперами; операції з конвертації коштів у готівку; операції з криптовалютою; схема «зустрічні потоки». Запропоновані типові схеми злочинної діяльності не є вичерпними, залежать від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Ключові слова: *транснаціональні організовані злочинні угруповання, економічні інтереси держави, господарська діяльність, транснаціональні злочини, типові схеми злочинної діяльності.*

Khoronovsky O. I. Functional characteristics of modern transnational organized criminal groups, which are acting to the harm of the economic interests of the state

Abstract. This scientific article is devoted to the study of the functional features of modern transnational organized criminal groups that act to the harm of the economic interests of the state. It was determined that transnational organized crime to the harm of the economic interests of the state covers the sphere of economic activity, therefore we will consider the functioning of such criminal formations in this plane. According to the results of the analysis of the norms of the Economic Code of Ukraine, 8 main spheres of activity of transnational organized criminal groups, which operate to the harm of the economic interests of the state, have been identified. Taking into account the classification of transnational crimes defined by the UN, as well as taking into account the spheres of activity of transnational criminal groups determined, the groups of transnational crimes committed by them include: money laundering, theft of intellectual property, insurance fraud, computer crime, fictitious bankruptcy and penetration into legal business. It was concluded that transnational crimes to the harm of the economic interests of the state are committed, as a rule, in a combined form, combining crimes of one or another group from the above. At the same time, money laundering is the most universal transnational crime, which is mainly present in all cases of transnational organized crime to the harm of the economic interests of the state. It is highlighted in general the most typical schemes of criminal activity, which are used by transnational organized criminal groups to the harm of the economic interests of the state at the present stage, in particular: creation of fictitious domestic and foreign

business entities; use of the institute of foreign economic activity by conducting “pseudo export-import operations”; transactions with non-residents registered in offshore zones; operations with securities; transactions for conversion of funds into cash; transactions with cryptocurrency; scheme “oncoming flows”. The proposed typical patterns of criminal activity are not exhaustive and depend on many objective and subjective factors.

Key words: *transnational organized criminal groups, economic interests of the state, economic activity, transnational crimes, typical patterns of criminal activity.*

На сучасному етапі розвитку суспільства тенденції глобалізації швидко зростають і результатом цього є як позитивні явища, так і негативні. Одним із таких негативних явищ є діяльність транснаціональних організованих злочинних угруповань на шкоду економічним інтересам держави та міжнародній спільноті в цілому. Це стає соціальною проблемою, яка загрожує економічному розвитку країн у XXI столітті. З розвитком технологій та суспільства транснаціональні організовані злочинні угруповання набувають нових рис і властивостей, тому фахівці різних напрямків правоохоронної діяльності та науковці намагаються знайти нові підходи до протидії їх злочинній діяльності на шкоду економічним інтересам держави.

З метою вироблення дієвих заходів протидії даному виду злочинності актуальним постає питання дослідження функціональних характеристик сучасних транснаціональних організованих злочинних угруповань.

На нашу думку, транснаціональна організована злочинність на шкоду економічним інтересам держави повністю охоплює сферу господарської діяльності, тому функціонування таких злочинних формувань розглядатимемо у цій площині.

Виходячи з положень розділів VI, VII Господарського кодексу України можна виокремити такі сфери господарської діяльності, в яких функціонують транснаціональні організовані злочинні угруповання [1]:

1. Господарсько-торгівельна діяльність – діяльність, що її здійснюють суб'єкти господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію через надання відповідних послуг.

2. Агентська діяльність – комерційне посередництво, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання під час здійснення ними господарської діяльності способом посередництва від імені, в інтересах,

під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє.

3. Перевезення вантажів – господарська діяльність, пов'язана з переміщенням продукції виробничо-технічного призначення та виробів народного споживання залізницями, автомобільними дорогами, водними та повітряними шляхами, а також транспортування продукції трубопроводами.

4. Капітальне будівництво – будівництво об'єктів виробничого та іншого призначення, підготовка будівельних ділянок, роботи з обладнання будівель, роботи з завершення будівництва, прикладні та експериментальні дослідження і розробки тощо, які виконуються суб'єктами господарювання для інших суб'єктів або на їх замовлення та здійснюються на умовах підяду.

5. Інноваційна діяльність – діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя.

6. Фінансова діяльність включає грошове та інше фінансове посередництво, страхування, а також допоміжну діяльність у сфері фінансів і страхування.

Фінансове посередництво – діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством. Фінансове посередництво здійснюють банківські установи та інші фінансово-кредитні організації.

Страхування у сфері господарювання – це діяльність, скерована на покриття довготермінових та короткотермінових ризиків суб'єктів господарювання з використанням заощаджень через кредитно-фінансову систему або без такого використання.

Допоміжною діяльністю у сфері фінансів та страхування є недержавне управління

фінансовими ринками, біржові операції з фондовими цінностями, інші види діяльності (посередництво у кредитуванні, фінансові консультації, діяльність, пов'язана з іноземною валютою, страхуванням вантажів, оцінювання страхового ризику та збитків, інші види допоміжної діяльності).

7. Комерційна концесія – за договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних правоволодільцеві, а користувач зобов'язується додержувати умов використання наданих йому прав та сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду.

8. Зовнішньоекономічна діяльність – господарська діяльність, під час здійснення якої майно та/або робоча сила перетинають митний кордон України.

Отже, визначивши сфери діяльності транснаціональних злочинних формувань, які функціонують на шкоду економічним інтересам держави, перейдемо до визначення специфіки та особливостей вчинюваних ними злочинів.

Згідно з класифікацією ООН усі транснаціональні злочини поділяються на 17 груп: 1) відмивання грошей; 2) тероризм; 3) крадіжки творів мистецтва і предметів культури; 4) крадіжки інтелектуальної власності; 5) незаконна торгівля зброєю; 6) угон літаків; 7) морське піратство; 8) захоплення наземного транспорту; 9) шахрайство зі страховкою; 10) комп'ютерна злочинність; 11) екологічна злочинність; 12) торгівля людьми; 13) торгівля людськими органами; 14) незаконна торгівля наркотиками; 15) фіктивне банкрутство; 16) проникнення у легальний бізнес; 17) корупція і підкуп громадських і партійних діячів, виборних осіб [2].

З урахуванням визначеної ООН класифікації транснаціональних злочинів, а також беручи до уваги визначені нами сфери діяльності транснаціональних злочинних формувань, до груп транснаціональних злочинів, які ними вчиняються можна віднести: відмивання грошей, крадіжки інтелектуальної власності, шахрайство зі страховкою, комп'ютерна злочинність, фіктивне банкрутство та проникнення у легальний бізнес.

Зазначимо, що транснаціональні злочини на шкоду економічним інтересам держави вчиняються, як правило, в комбінованому виді, поєднуючи в собі злочини тої чи іншої групи з вище перерахованих. В той же час, відмивання грошей є найбільш універсальний транснаціональний злочин, який переважно присутній у всіх випадках транснаціональної організованої злочинності на шкоду економічним інтересам держави.

Таким чином, спробуємо виділити у загальному вигляді найбільш типові схеми злочинної діяльності, які використовуються на сучасному етапі транснаціональними організованими злочинними угрупованнями на шкоду економічним інтересам держави.

1. Створення фіктивних вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання.

На сучасному етапі цей механізм є мабуть найпопулярнішим завдяки тому, що він простий та доступний для реалізації. Так, практично для всіх великих механізмів відмивання коштів характерна участь фіктивних фірм. Часто організації створюються на нетривалий час по підроблених документах або на підставних осіб. У ці організації переводяться здобуті злочинним шляхом кошти (предикатними у нашому випадку виступають злочини у сфері господарської діяльності, проти власності та у сфері службової діяльності), які потім конвертуються й переводяться на рахунки «своїх» організацій, розташованих найчастіше в офшорних зонах. Ці організації й легалізують через рахунки різних компаній брудні кошти.

В науковій літературі питанням дослідження фіктивного підприємництва приділяється значна увага, оскільки вказаний механізм на сучасному етапі є досить популярним та використовується практично у всіх протиправних економічних схемах. В науковому доробку знаходимо безліч варіацій класифікації та видів фіктивного підприємництва [3; 4].

2. Використання інституту зовнішньоекономічної діяльності шляхом проведення «псевдо експортно-імпортних операцій».

Дана схема є одним із основних інструментів витоку капіталу за межі держави. Це має відношення до зовнішньоекономічних контрактів і, відповідно, не виявляється при звичайному контролі над рухом капіталу. Як правило, це:

заниження ціни на експортовані товари; несвочасне повернення або взагалі неповернення валютної виручки; завищення ціни на імпортовані товари; підроблені імпортні контракти, удавані кредитні угоди, договори про безповоротну фінансову допомогу тощо [5].

3. «Карусельні товарні схеми», що супроводжуються незаконним відшкодуванням з бюджету ПДВ.

Загальна схема «карусельного» типу включає одержання експортером грошей від імпортера-нерезидента; розрив «ланцюга» операцій у схемі в момент передачі грошей імпортерів; та виведення грошей нерезиденту для подальшого «прокручування». Тобто, відправлені за кордон платежі можуть повторно повертатися нерезидентами в країну.

Оскільки за законодавством на предмет угоди (товар/послугу) передбачена нульова ставка ПДВ (тобто покладається компенсація з державного бюджету), друга частина схеми «маскується». При передачі грошей від експортера до імпортера знищуються всі паперові сліди (підроблені контракти, митна й інша документація).

З метою незаконного отримання ПДВ брудні кошти прокручуються через конвертаційні центри (ряд фіктивних підприємств). На банківський рахунок фіктивної фірми вносяться кошти, на які банком купується валюта на замовлення цієї фірми нібито для оплати товару, що має надійти з-за кордону по фіктивному договору з закордонною фірмою [6].

4. Операції з нерезидентами зареєстрованими в офшорних зонах.

Термін «офшорна зона» у загальному вигляді означає будь-яку країну з низькою або нульовою податковою ставкою на всі або окремі категорії доходів, певним рівнем банківської або комерційної таємності і мінімальною або повною відсутністю резервних вимог центрального банку чи обмежень щодо конвертованості валюти. Більшість офшорних зон мають відносно прості вимоги з ліцензування й регулювання фінансових та інших компаній і фірм, наявність особливих законодавчих гарантій фінансової таємності й можливостей для податкового планування.

При здійсненні зовнішньоекономічних операцій з використанням розрахунків із залучен-

ням офшорних зон, суб'єктами господарювання використовуються технології та шахрайські схеми, які дозволяють регулювати ціни у зовнішньоекономічній діяльності, накопичувати та виводити капітал, планувати та мінімізувати податки, незаконно відшкодовувати ПДВ, легалізувати злочинні доходи.

5. Операції з цінними паперами.

Для кримінальних фондів, рух цінних паперів використовується як механізм маскувального джерела цих фондів. У ході злочинних дій, таких як маніпуляції з акціями, кошти, отримані злочинцями, надалі повинні бути легалізовані. В обох випадках ринок цінних паперів надає злочинцю подвійну можливість: легалізувати злочинний капітал і одержати від його використання додатковий прибуток.

Цінні папери можуть застосовуватись для «розриву ланцюга» операцій в схемі легалізації з метою маскувального слідів незаконних операцій, зміни власників цінних паперів, фізичному переміщенні коштів, конвертування у готівку.

6. Операції з конвертації коштів у готівку.

Способи конвертації злочинних коштів можуть бути наступні:

- використання фіктивних фірм;
- використання рахунків у закордонних банках (місцем перебування таких банків і адресою для представництв компаній часто є країни Прибалтики);
- фальсифікація зовнішньоекономічної діяльності;
- використання підставних фізичних осіб (в т. ч. їх розрахункових рахунків).

7. Операції з перестраховування.

Поширені варіанти легалізації кримінальних доходів через страхову компанію:

- укладання фіктивного договору страхування;
- повернення страхових платежів;
- перестраховування за кордон (часто з офшорної юрисдикції).

7. Операції з криптовалютою.

Особливо поширеним є факт використання криптовалют організованими злочинними угрупованнями як інструменту протиправної діяльності пов'язаної із шахрайськими діями в сфері IT-технологій так званих «фінансових пірамід». Основними факторами, які впливають на зростання вказаної тенденції є відсутність

правового статусу віртуальних валют в Україні, відсутність як зовнішнього так і внутрішнього адміністрування, а також центрів, які контролюють (повна децентралізація що унеможливило зупинення операцій, накладення арештів), анонімність розрахунків тощо. Саме вказані фактори, а також одночасне міжнародне поширення та адаптування фінансового законодавства окремих країн до врегулювання відносин, пов'язаних із віртуальними валютами та робить цю категорію фінансових послуг привабливою для протиправних дій.

8. Схема «зустрічні потоки».

Реалізація даної схеми здійснюється за допомогою підконтрольних злочинцям компаній-нерезидентам, яким як правило характерні ознаки фіктивності. У цьому випадку організаторами схеми надаються протиправні послуги з обготівкування та перерахування коштів двом групам клієнтів, які умовно можна назвати «замовники готівки» та «замовники безготівкових коштів». «Замовники готівки» перераховують кошти зі своїх закордонних банківських рахунків на підконтрольні організаторам компанії, та отримують від них за вирахуванням відповідної комісійної винагороди готівку. В свою чергу, «замовники безготівко-

вих коштів» передають організаторам готівку для її перерахування на обумовлені рахунки (як правило, для оплати товару, робіт, послуг за кордоном) за вирахуванням відповідної комісії. Таким чином, у ході реалізації вказаної злочинної схеми організаторами здійснюється балансування попиту двох груп клієнтів, за якого всі фінансові операції відбуваються на території третьої країни, а виявити та задокументувати такий механізм дуже складно.

Отже, розглянуті нами особливості функціонування транснаціональних організованих злочинних угруповань на шкоду економічним інтересам держави свідчать про високий рівень еволюції транснаціональних злочинних елементів та необхідність в удосконаленні форм та методів боротьби з ними. Запропоновані типові схеми злочинної діяльності не є вичерпними, залежать від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів. Подальшими перспективними дослідженнями можуть бути структурні елементи діяльності транснаціональних організованих злочинних угруповань в економічній сфері вузької спеціалізації, зокрема банківська система, ринок цінних паперів та віртуальних активів, небанківські фінансові послуги тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
2. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.
3. Білоус В. В. Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Харків, 2004. 20 с.
4. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, 2010. 610 с.
5. Берлач А. І. Оперативно-розшукове документування злочинів, що скоюються в сфері зовнішньоекономічних відносин / А. І. Берлач, В. В. Матвійчук. *Вісник університету внутрішніх справ*. Спецвипуск 1. МВС. Харків, 1999. С. 184–192.
6. Laundering the Proceeds of VAT Carousel Fraud Report. *The Financial Action Task Force (FATF)*. URL: <http://www.fatf-gafi.org/topics/methodsandtrends/documents/launderingtheproceedsofvatcarouselreport.html>.